



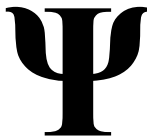
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ
КОЛЕГІУМ

ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

О. Ю. Дроздов, А. Г. Скок

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ
З НАПИСАННЯ КУРСОВИХ
ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ
ІЗ ПСИХОЛОГІЇ**



Чернігів
2020

УДК 378.091.27 : 159.9(027)
Д 75

Рецензенти:

Блинова О. Є. – доктор психологічних наук, професор.

Кочубейник О. М. – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник.

*Рекомендовано до публікації вченою радою
психолого-педагогічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (протокол № 4 від 24.11.2020 р.)*

Дроздов О.Ю., Скок А.Г. Методичні рекомендації для студентів з написання курсових та кваліфікаційних робіт із психології. Видання 2-ге, доповнене та виправлене. Чернігів: НУЧК імені Т.Г.Шевченка, 2020. 45 с.

Видання містить науково-методичні рекомендації з підготовки і написання курсових та кваліфікаційних (бакалаврських та магістерських) робіт. Для студентів закладів вищої освіти з фаху "Психологія".

© О. Ю. Дроздов, Скок А. Г., 2020

З М І С Т

Передмова	4
Розділ I. Загальні засади студентських наукових психологічних досліджень	
1.1. Види кваліфікаційних робіт та їх завдання	5
1.2. Типи кваліфікаційних робіт та їх завдання	7
1.3. Загальний алгоритм психологічного дослідження	9
1.4. Етапи підготовки кваліфікаційних робіт	21
1.5. Академічна доброчесність при проведенні студентських наукових досліджень	22
Розділ II. Оформлення та представлення кваліфікаційних робіт з психології	
2.1. Структура наукових робіт з психології	25
2.2. Стилiстичні особливості наукових робіт	28
2.3. Правила оформлення наукових робіт	29
2.4. Захист наукової роботи	31
2.5. Критерії оцінки кваліфікаційної роботи	33
Перелік використаної та рекомендованої літератури	37
Додатки	38

ПЕРЕДМОВА

Підготовка та проведення науково-дослідних проєктів виступає невід'ємною складовою підготовки фахівців із спеціальності 053 «Психологія». Згідно із загально визнаною світовою практикою сучасний спеціаліст-психолог повинен вміти здійснювати підготовку та проведення наукових досліджень з різних прикладних проблем, аналізувати та описувати отримані результати, формулювати науково-коректні, надійні та достовірні висновки та рекомендації.

Представлені методичні рекомендації ставлять за мету допомогти студентам в підготовці різних видів кваліфікаційних робіт (курскових, бакалаврських, магістерських). Структурно рекомендації містять два розділи. У першому описані різні види та типи кваліфікаційних досліджень, наводяться загальні вимоги до кваліфікаційних робіт, охарактеризовані конкретні етапи підготовки та проведення наукового психологічного дослідження. Другий розділ розкриває особливості структури, змісту та оформлення наукових робіт з психології.

Автори сподіваються, що наведені методичні поради будуть корисними для студентів спеціальності «Психологія» і будуть вдячні колегам за корисні рекомендації та поради.

Розділ I.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 1.1. Види кваліфікаційних робіт та їх завдання
- 1.2. Типи кваліфікаційних робіт та їх завдання
- 1.3. Загальний алгоритм психологічного дослідження
- 1.4. Етапи підготовки кваліфікаційних робіт
- 1.5. Академічна доброчесність при проведенні студентських наукових досліджень

1.1. Види кваліфікаційних робіт та їх завдання

Підготовка кваліфікаційних робіт – важлива форма самостійної, навчальної та наукової роботи студентів. Відповідно до освітніх програм підготовки фахівців спеціальності «Психологія», студенти виконують такі види кваліфікаційних робіт:

- курсові роботи (на II та III курсах);
- бакалаврська робота (на IV-му курсі);
- магістерська робота (на II-му році навчання у магістратурі).

Виконання кваліфікаційних робіт має на меті:

1. Вдосконалення та систематизацію психологічних знань студентів з окремих тем.
2. Формування вмінь щодо застосування цих знань при вирішенні прикладних психологічних проблем.
3. Формування вмінь та навичок організації та проведення наукового психологічного дослідження.
4. Отримання вмінь і навичок роботи практичного психолога.

Поряд з тим, кожен вид кваліфікаційної роботи має певну специфіку.

Курсова робота.

Курсова робота – це навчально-дослідне завдання для студента, який вже має певний досвід наукової діяльності з певної проблематики (дисципліни). З огляду на це, написання курсової роботи полягає не тільки у реферуванні певних наукових джерел. Ця робота має бути самостійним викладом матеріалу з елементами знань, набутих у процесі теоретичного або емпіричного дослідження.

Студенти НУЧК спеціальності «Психологія» виконують 2 курсові роботи з психології: теоретичну (реферативну – на II курсі) та емпіричну (практичну – на III-му курсі).

Бакалаврська робота.

Бакалаврська робота – це наукове дослідження, яке студент виконує протягом навчання на IV-му курсі і яке має, переважно, комплексний характер (тобто виконується не в межах однієї дисципліни, а присвячене вирішенню конкретної наукової проблеми).

При оцінюванні бакалаврської роботи, враховується як якість рукопису дослідження, так і доповідь, яка розкриває вміння репрезентувати матеріал і аргументовано доводити кожне положення, відповідати на запитання щодо змісту роботи.

Магістерська робота.

Магістерська робота містить наукову інформацію, яка найбільш повно розкриває результати пошуку із детальним описом методики дослідження (фактичний матеріал, теорії, методи та методики доведення гіпотез). Основою такої роботи має бути матеріал, що включає опис нових фактів, явищ або закономірностей, а також узагальнений та раніше відомий матеріал, наукову позицію автора роботи, його власний ракурс дослідження проблеми. Така робота повинна відповідати таким вимогам, як оригінальність та унікальність висунутих положень, чітке обґрунтування методології наукового пошуку.

При оцінюванні магістерської роботи враховується якість рукопису дослідження, доповідь магістранта, його вміння ерудовано репрезентувати матеріал і аргументовано доводити свої висновки, відповідати на запитання щодо змісту роботи, вести наукову дискусію.

Формальні вимоги щодо різних видів кваліфікаційних робіт з психології, які висуваються до студентів НУЧК імені Т.Г.Шевченка з фаху «Психологія», наведені у таблиці 1.

Формальні вимоги до кваліфікаційних робіт з психології

<i>Робота</i>	<i>Обсяг основної частини (розділи)</i>	<i>Кількість джерел</i>	<i>Процедура захисту</i>
Перша курсова робота	20-25 сторінок	Не менше 10	Перед комісією кафедри
Друга курсова робота	20-25 сторінок	Не менше 10	Перед комісією кафедри
Бакалаврська робота	25-30 сторінок	Не менше 20	Перед екзаменаційною комісією (ЕК)
Магістерська робота	40-50 сторінок	Не менше 30	Перед екзаменаційною комісією (ЕК)

1.2. Типи кваліфікаційних робіт та їх завдання

За своїм змістом, кваліфікаційні роботи з психології поділяються на 3 типи: а) реферативні; б) емпіричні; в) роботи в галузі практичної психології.

Реферативна кваліфікаційна робота.

Завданням цієї роботи є засвоєння реферативних форм наукової діяльності. Студенти повинні опанувати методи відбору, групування та узагальнення наукової інформації, навчитись знаходити невирішені фрагменти досліджуваної теми, визначати ступінь достовірності інформації у наукових джерелах, її доказовість.

При виконанні реферативної роботи студент повинен набути наступні вміння:

- обґрунтовувати актуальність дослідження, визначати його об'єкт та предмет, формулювати мету та завдання дослідження;
- вести самостійний пошук інформації за визначеною темою та правильно оформляти її у списку використаних джерел;
- добирати інформацію, необхідну для висвітлення досліджуваної проблеми з обов'язковим посиланням на використані джерела у тексті роботи;

- здійснювати аналіз та синтез знань і досліджень із проблеми, узагальнювати та класифікувати набуту інформацію;
- формулювати висновки з теоретичного огляду матеріалу;
- правильно оформляти наукову роботу.

Емпірична кваліфікаційна робота.

Емпірична робота повинна мати дві основних частини – теоретичну (реферативну) та емпіричну. У першій на основі аналізу наукової літератури характеризується стан досліджуваної проблеми. У емпіричній частині студент вирішує конкретне наукове завдання (наводить обґрунтування методів та методик дослідження, описує процедуру емпіричного дослідження, аналізує отримані результати).

При виконанні емпіричної роботи студент повинен набути наступні вміння:

- обґрунтовувати актуальність свого дослідження, визначати його об'єкт, предмет, мету та завдання;
- здійснювати теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми;
- планувати емпіричне психологічне дослідження;
- адекватно обирати валідні методи та методики для перевірки висунутих гіпотез, правильно їх застосовувати;
- здійснювати кількісну (статистичну) та якісну обробку даних емпіричного дослідження;
- наочно представляти отримані результати (через використання схем, таблиць, графіків), описувати їх.
- формулювати науково-коректні висновки;
- правильно оформляти наукову роботу.

Кваліфікаційна робота в галузі практичної психології.

Основне завдання роботи такого типу полягає у адекватному підборі та наступній апробації методів психодіагностичної, психокорекційної, консультативної, психопрофілактичної, реабілітаційної роботи для вирішення певної прикладної психологічної проблеми. Як і емпірична робота, кваліфікаційна робота з практичної психології містить дві основних логічних частини – теоретичну (реферативну), яка містить теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, певних методів та методик практичної психології, та емпіричну (практичну), яка містить процедуру отримання результатів, їх опис та аналіз.

При виконанні кваліфікаційної роботи в галузі практичної психології студент повинен набути наступні вміння:

- обґрунтовувати актуальність свого дослідження, визначати об'єкт та предмет практичної психологічної роботи, формулювати мету та завдання;
- планувати основні етапи психодіагностичної (психокорекційної, консультативної, психопрофілактичної) роботи;
- добирати адекватні методи (методики) та технології проведення практичної психологічної роботи;
- здійснювати кількісну та якісну обробку результатів емпіричного дослідження;
- наочно представляти отримані результати (через використання схем, таблиць, графіків), описувати їх та інтерпретувати.
- формулювати науково-коректні висновки;
- правильно оформляти наукову роботу.

1.3. Загальний алгоритм психологічного дослідження

Процес будь-якого повноцінного наукового психологічного дослідження включає низку необхідних етапів, які описані нижче.

1. Вибір проблеми та визначення теми дослідження. Будь-яке наукове дослідження починається з цього етапу. Самостійному вибору теми можуть сприяти такі прийоми:

- ознайомлення з науковою літературою та фаховими періодичними виданнями;
- повторення раніше виконаних (на попередніх курсах) досліджень із використанням інших методів та методик;
- перевірка однієї з гіпотез, висунутих, але не перевірених вченими;
- вибір проблеми (теми), що близька до проблематики раніше проведених досліджень, але з використанням нових, удосконалених методик тощо.

Під ***науковою проблемою*** розуміють конкретне питання, яке виникає у випадку, коли наявних наукових знань не вистачає для вирішення певного теоретичного або практичного завдання. На відміну від життєвої (побутової) проблеми, наукова повинна відповідати ряду вимог:

По-перше, наукова проблема повинна стосуватись конкретних об'єктів та предметів, тобто бути досить чіткою. Так, питання "*В чому полягає сенс життя?*" є філософсько-життєвою, але не науковою

проблемою, оскільки у науці не існує чіткого визначення поняття “сенс життя”.

По-друге, наукова проблема повинна хоча б приблизно вказувати на шлях її вирішення. Наприклад, питання “*Чому люди приймають участь у війнах?*” не вказує на спосіб її вирішення (це можна робити з точки зору політології, соціології, психології, медицини, біології тощо). Формулювання проблеми типу “*Чи залежить агресивність людини більше від виховання або спадковості?*” є більш конкретним, а тому більш вдалим.

По-третє, наукова проблема повинна бути принципово досліджуваною, тобто не бути псевдонауковою. Наприклад, теологічне твердження про безсмертя людської душі не можливо перевірити науковими методами, і тому воно не може вважатись науковим питанням.

Виходячи з наукової проблеми, далі формулюється **тема дослідження** – та частина проблеми, яка досліджується у даному конкретному випадку (тобто тема є більш вузькою, ніж уся проблема в цілому). Тема формулюється одним (не більш 2-3 рядків) реченням і повинна відповідати двом основним вимогам: актуальності та новизні.

Актуальність теми – дослідження повинно допомогти вирішувати якісь значущі для науки або практики питання. Наприклад, тема “*Зв’язок емоційних реакцій підлітків на рекламу з їх тілобудовою*” є, мабуть, цікавою для когось, але не актуальною.

Новизна теми – вона не повинна повністю дублювати тематику інших досліджень. Так, у сучасній психології ніхто не буде виконувати дослідження на тему “Проблема обсягу короткочасної пам’яті людини”, адже ця проблема була вирішена ще наприкінці XIX ст. Г. Еббінгаузом.

Тема (заголовок) повинна бути виражена можливо меншим набором слів, що адекватно виражають зміст роботи. Назва повинна бути зрозуміла, тобто не містити нелегких для читання і незрозумілих або малозрозумілих фраз (слів). Назва повинна містити ключові слова, які репрезентують дослідження. Вона повинна бути конкретною. Важливо при формулюванні заголовку роботи виконати таку умову, як наявність в формулюванні теми проблемних елементів, тобто проблеми. Назва не повинна бути довгою, тобто потрібно подумати про її компактність. І насамкінець, тема повинна бути коректною з літературної точки зору.

2. Визначення мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження. Після вибору теми наукової роботи, необхідно сформулювати **мету** – який саме очікується результат дослідження. Таким чином, мета за своїм змістом близька темі, але формулюється більш точно. Наприклад, якщо темою роботи є *“Темперамент як чинник швидкості мисленнєвих процесів”*, то метою може бути *“Виявлення взаємозв'язку між швидкістю вирішення інтелектуальних завдань та типом темпераменту людини”*.

Як правило, мета роботи характеризує очікуваний результат. Найбільш типовими результатами наукової і практичної роботи можуть бути:

1. Вивчення психічного явища.
2. Опис психологічного феномену.
3. Вивчення структури психічного явища (або факторів, що на нього впливають).
4. Вивчення психологічних відмінностей у досліджуваних, що належать різним групам.
5. Виявлення взаємозв'язку психічних явищ у одних і тих же досліджуваних.
6. Вивчення динаміки вікового розвитку певних психічних процесів, властивостей, станів.
7. Вивчення змін психічного явища в певних умовах, наприклад, в результаті корекційної роботи.
8. Узагальнення, класифікація, типологізація певних даних.
9. Розробка та апробація (або адаптація) певної методики.
10. Розробка або адаптація до нових умов психодіагностичної процедури.
11. Розробка або адаптація до нових умов методики консультування, корекційної або розвиваючої психологічної роботи.

Відповідно до цього, формулювання мети зазвичай починається словами: *“Вивчити...”*, *“Виявити...”*, *“Розглянути...”*, *“Визначити...”*, *“Дати характеристику...”*, *“Довести...”*. Наприклад:

- *«Проаналізувати стан розробки проблеми креативних здібностей у зарубіжній та вітчизняній психології»;*

- *«Виявити зв'язок між рівнем тривожності та особистісної агресивності підлітків»;*

- *«Виявити ефективність авторської психотренінгової програми роботи з тривожними підлітками».*

В будь-якому випадку робота повинна мати певну новизну (пошук нових знань, нових методів дослідження або психологічної

практики або використання існуючих знань, методів дослідження в нових умовах) і творчий підхід до вирішення проблеми.

Завдання. Досягнення мети передбачає виконання певних конкретних “кроків”, тобто завдань дослідження. Наприклад, стосовно вищевказаної теми (“*Темперамент як чинник швидкості мисленнєвих процесів*”) завдання можуть бути такі:

1. Проведення теоретичного аналізу феноменів темпераменту та мислення;
2. Підготовка та проведення емпіричного дослідження швидкості вирішення певних завдань особами, які мають однаковий рівень IQ, але різні типи темпераменту.
3. Виявлення шляхом математико-статистичного аналізу зв'язку між вказаними параметрами.
4. Розробка практичних рекомендацій (для вчителів, батьків тощо).

Як правило, в дослідженнях рекомендується формулювати не більше 5 завдань.

Об'єкт та предмет. Об'єкт наукового психологічного дослідження – це загальна психологічна сфера пошуку, що перебуває у полі зору дослідника. Предметом же дослідження є певна частина об'єкта (певний аспект обраної проблеми), яка підлягає вивченню у даній конкретній роботі. Таким чином предмет дослідження завжди є частиною об'єкта, і відношення між ними відповідають схемі «загальне (об'єкт) – конкретне (предмет)».

Слід зазначити, що хоча реальним об'єктом досліджень у психології завжди виступає людина або група людей, у вітчизняній психологічній науці в якості об'єкту прийнято вказувати певні психологічні явища (властивості, процеси, стани і т.п.). Відповідно, в якості предмету вказуються конкретні особливості, причини, структура, взаємозв'язки, механізми цих явищ, що досліджуються у даному випадку. Так, якщо об'єктом дослідження є психічні процеси, то предметом можуть стати їх структура, взаємозв'язки, механізми. Якщо об'єктом дослідження є психічні стани, то його предметом будуть їх особливості їх прояву, причини, механізми виникнення, наслідки. Якщо об'єктом виступають психічні властивості, то предметом можуть стати індивідуальні особливості, прояви, фактори і механізми розвитку, зв'язок з іншими властивостями.

Приклади співвідношення об'єкта та предмета психологічного дослідження наведені у таблиці 2.

Приклади об'єктів та відповідних їм предметів у дослідженні

Тема дослідження	Об'єкт	Предмет
Соціально-психологічні чинники підліткової агресії	Агресивна поведінка	Соціально-психологічні чинники, що зумовлюють агресивну поведінку серед підлітків
Мотивація навчальної діяльності студентів	Мотиваційна сфера особистості	Особливості мотивації навчання серед студентів
Особливості акцентуацій характеру підлітків	Емоційно-вольова сфера підлітків (характер)	Особливості конкретних акцентуацій характеру у підлітковому віці

3. Аналіз наукових джерел. Після того, як визначене те, що і для чого необхідно досліджувати, потрібно розпочинати теоретичний аналіз наукових джерел з обраної теми. Необхідно ознайомитись з наступними видами наукової літератури.

Наукові монографії – книги, присвячені певній науковій проблемі, написані одним або декількома авторами. Необхідно ознайомитись, по-перше, з найбільш відомими “класичними” джерелами (праці видатних вітчизняних та зарубіжних дослідників) та, по-друге, з новими джерелами, які були надруковані за останні роки.

Статті у наукових журналах та збірниках – містять опис та результати проведених теоретичних або емпіричних досліджень з певної проблеми. Цей вид джерел є більш оперативним, ніж монографії, адже надрукувати статтю досліднику легше та швидше, ніж написати велику книгу. Крім того, в ході теоретичного аналізу деяких специфічних, малодосліджених проблем, можна виявити відсутність будь-яких монографій, і тоді наукові статті стають основним джерелом. Доречним буде пошук статей у наступних вітчизняних та зарубіжних періодичних психологічних журналах та збірниках:

- «Український психологічний журнал» (видавець – факультет психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка); URL: <http://upj.com.ua/index.php?page=archive>
- «Психологічний часопис» (Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України); URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/issue/archive>
- «Актуальні проблеми психології» (Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України); URL: <http://appspsychology.org.ua/index.php/ua/>
- «Наукові студії із соціальної та політичної психології»

(Інститут соціальної та політичної психології НАПН України); URL: <http://sssppj.org/index.php/ssj>

- «Проблеми політичної психології» (Інститут соціальної та політичної психології НАПН України); URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/issue/archive>
- «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія» (факультет психології КНУ імені Тараса Шевченка); URL: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/issue/archive>
- «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологічні науки» (факультет психології ХНУ імені В. Н. Каразіна); URL: <https://periodicals.karazin.ua/psychology/issue/archive>
- «Психологія та соціальна робота» (факультет психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова); URL: <http://psysocwork.onu.edu.ua/about>
- «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки» (факультет психології, історії та соціології Херсонського державного університету); URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/issue/archive>
- «Психологічні перспективи» (факультет психології та соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України); URL: <http://psychopropects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprosects>
- «Психологический журнал» (Інститут психології Російської Академії наук); URL: <https://elibrary.ru/contents.asp?titleid=7972>
- «Вопросы психологии» (Російська академія освіти); URL: <http://www.voppsy.ru/frame25.htm>
- «Национальный психологический журнал» (факультет психології Московського державного університету імені М. В. Ломоносова); URL: <http://npsyj.ru/articles/ volumes/>

Слід пам'ятати, що крім суто психологічних журналів та збірників, часто бажано опрацювати наукову періодику із суміжних галузей знання (соціології, філософії, педагогіки, медицини тощо).

Тези виступів на конференціях або інших наукових заходах (конгресах, семінарах тощо) – фактично виступають варіантом «міні-статей», у яких подаються найбільш основні (суттєві) результати або думки авторів з певної наукової проблеми.

Автореферати дисертацій – невеличкі брошури, котрі готуються науковцями перед захистом їхніх кваліфікаційних робіт (кандидатських та докторських дисертацій), і містять їхні найсуттєвіші

результати.

Усі вищевказані наукові праці можуть бути як в традиційній (паперовій) формі (у бібліотеках), так і в електронній (на відповідних наукових сайтах, електронних бібліотеках тощо).

При роботі з джерелами інформації необхідно:

- визначити головні джерела інформації;
- шукати інформацію в різних групах джерел на затверджену тему;
- послідовно обробити джерела інформації (вести робочі записи);
- сформулювати мету, завдання емпіричного дослідження, гіпотези;
- планувати емпіричне дослідження, вибирати методи та методики;
- відсіяти непотрібні джерела;
- скласти список джерел, необхідних для написання роботи.

При компіляції тексту роботи необхідно:

- визначити порядок роботи з джерелами інформації, необхідних для написання роботи;
- систематизувати та проаналізувати записи;
- перевірити повноту та достовірність записів;
- доповнити, уточнити і взаємопов'язати робочі записи в суцільний текст;
- рубрикувати текст;
- уточнити зміст роботи;
- залучити додаткові джерела інформації (за необхідності);
- скласти розгорнутий зміст роботи.

При обробці скомпільованого тексту необхідно:

- відредагувати головний текст;
- доповнити зміст частинами, що не увійшли в головний текст;
- перевірити текст;
- оформити теоретичну частину;
- отримати методичні рекомендації щодо проведення емпіричного дослідження.

4. Висування гіпотези. Гіпотеза являє собою наукове припущення, яке висувається в ході дослідження (теоретичного), і яке спрямовує весь подальший хід дослідження (як правило, емпіричного). Гіпотеза є обов'язковою при використанні методу експерименту і бажаною, якщо використовуються інші емпіричні методи.

Гіпотеза – науково-теоретичне припущення про ймовірну причину, що викликає виникнення даного явища або групи однорідних явищ. Гіпотеза є пробним рішенням, яке необхідно перевірити і доказово обґрунтувати в тексті роботи.

Основні правила формулювання гіпотези наступні:

1. Гіпотеза повинна бути чіткою і конкретною; так, не може бути гіпотези типу *“люди з високим рівнем інтелекту мають певні характерологічні особливості”*. Вдалим прикладом може бути більш конкретне припущення, що *«особи з високим рівнем IQ мають високий рівень толерантності»*.

2. Вона повинна містити лише наукові поняття (терміни), не мати ненаукових та псевдонаукових понять типу *“веселих та товариських людей у групі оточує позитивна аура”*.

3. Гіпотеза повинна відповідати принципам верифікації (мати теоретичну можливість підтвердження) та фальсифікації (можливість спростування).

Виділяють наступні типи гіпотез:

А) Про існування певного явища, наприклад, *“студенти спеціальності “Психологія” мають більш високий рівень саморефлексії, ніж студенти інших спеціальностей”*.

Б) Про існування зв'язку (кореляції) між явищами, наприклад, *“рівень інтелекту дітей корелює з рівнем інтелекту їхніх батьків”*.

В) Про існування причинно-наслідкових зв'язків між явищами (детермінації), наприклад, *“спостереження агресивних телепрограм дітьми призводить до підвищення рівня їхньої агресивності”*.

5. Визначення групи досліджуваних та забезпечення доступу до них. На даному етапі необхідно вирішити наступні питання:

1) *Які вікові та соціальні групи людей будуть брати участь у дослідженні?* Це питання є відносно простим – відповідь часто впливає з теми дослідження.

2) *Скільки досліджуваних треба вивчити?* Теоретично, чим більше осіб приймає участь у дослідженні, тим надійнішими та валіднішими будуть результати. Слід пам'ятати, що якщо вибірку складає менше 100 осіб, то всі відсотки будуть умовними (наприклад, при вибірці у 20 осіб результати 1 досліджуваного відображають 5%). Однак, є випадки, коли кількість досліджуваних є невеликою з об'єктивних причин, наприклад, особи належать до специфічних груп, зокрема творчо обдаровані діти, хворі з певною психопатологією тощо.

3) *Буде одна однорідна група досліджуваних, або вони будуть розподілені на декілька груп?* Це залежить від мети та завдань дослі-

дження. Так, в ході експериментальних досліджень ефективнішою є схема розподілу всієї вибірки досліджуваних на експериментальну та контрольну підгрупи (метод балансування), що дає можливість порівнювати вплив певних факторів.

4) *Де саме, в яких умовах і в який час буде проходити дослідження?* Це вирішується за результатами домовленостей з конкретними особами (керівник організації, вчитель, викладач тощо).

6. Вибір методів та методик дослідження. Це визначається наступними моментами:

Предмет дослідження – обрані методи та методики, передусім, повинні допомогти вивчити предмет дослідження (фактично мова йдеться про критерій валідності). Слід також враховувати те, що при дослідженні різних психологічних явищ досліджувані можуть давати відповіді різного ступеню об'єктивності. Так, на питання про ставлення до реклами підлітки дадуть більш об'єктивну відповідь, ніж про своє ставлення до алкоголю та наркотиків.

Для забезпечення достовірності наукових висновків важливо точно визначити змінні (залежні та незалежні), які будуть вивчатися, та ідентифікувати тип змінних (ознак) і шкалу, що буде використовуватися для виміру психологічних показників. Вибір шкали (номінальної, рангової, метричної) впливатиме на вибір математико-статистичної процедури при аналізі отриманих результатів.

Особливості вибірки – методика повинна відповідати демографічним та психологічним особливостям досліджуваних. Так, при роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку особистісні опитувальники будуть неефективними, а дорослі люди часто скептично ставляться до процедури тестування психомалюнковими методиками.

Обсяг методик – кількість завдань для досліджуваних повинна співвідноситись з тим часом, який буде у дослідника. Так, при дослідженні інтелектуальних здібностей можна використати відносно великі методики типу тестів Векслера і Амтхауера (якщо дослідник має багато часу), або відносно невеликий тест прогресивних матриць Равена (якщо час дослідження обмежений).

7. Проведення пілотажного та основного дослідження. Проведення пробного (пілотажного) дослідження є не обов'язковим, але бажаним етапом роботи, який допоможе застрахуватись від помилок (особливо, якщо обсяг вибірки досліджуваних є великим). В ході пілотажу на невеликій групі (5-10 осіб) слід звернути увагу на те,

чи розуміють досліджувані сутність завдань, чи не є вони занадто складними для них, чи не займає дослідження набагато більше часу, ніж планувалось. Якщо пробне дослідження пройшло вдало (тобто ніяких проблем не виникло), його результати потім можна додати до результатів основної групи.

Безпосередньо будь-яке емпіричне дослідження містить наступні кроки:

1. Знайомство з досліджуваними, пояснення їм мети та сутності дослідження. При вивченні явищ, стосовно яких у респондентів можуть спрацювати ефект соціальної бажаності (наприклад, рівень агресивності), мету доречно формулювати у загальній абстрактній формі ("*дослідження особливостей характеру*"); іноді в таких випадках використовується «метод ілюзій», коли опитуваним повідомляється «маскувальна мета» (так, при роботі з деякими проєктивними методиками іноді кажуть, що вони направлені на "*дослідження особливостей уяви*").

2. Інструктаж досліджуваних щодо завдань методик або питань анкет.

3. Роздача стимульних матеріалів (анкет, бланків), або зачитування завдань.

4. Збір бланків / анкет. Обов'язково слід подякувати респондентам та, при необхідності, домовитись з ними щодо отримання своїх результатів.

5. Проведення первинної обробки результатів – отримання "сирих" результатів, переклад їх у стандартні оцінки (за необхідності).

При проведенні емпіричного дослідження в онлайн-форматі (наприклад із використанням електронних гугл-форм), кількість «кроків» цього етапу буде меншою (натомість, за часом він буде тривалішим).

8. Математико-статистичний аналіз результатів. Після обробки результатів кожного досліджуваного, проводиться первинна та вторинна статистична обробка результатів. У більшості випадків для цього використовуються комп'ютеризовані програми типу SPSS, Statistica тощо. Як правило, в усіх кваліфікаційних роботах (крім реферативних) використовуються методи первинного статистичного аналізу даних (вирахування середніх значень та стандартного відхилення, частотний аналіз даних). Методи вторинного статистичного аналізу обираються із врахуванням мети та завдань дослідження. При їхньому виборі слід пам'ятати, за допомогою якого типу психометричних шкал (параметричних або непараметричних)

вимірювалися досліджувані ознаки, адже кожен тип шкали передбачає певні статистичні методи (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Умови застосування методів статистичного аналізу

Завдання	Умови	Тип шкал	Методи
Виявлення відмінностей у рівні досліджуваної ознаки	2 вибірки досліджуваних	Метрична Рангова	t-критерій Ст'юдента для незалежних вибірок U-критерій Манна-Уїтні
	3 і більше вибірок досліджуваних	Метрична Рангова	ANOVA – дисперсійний аналіз Фішера H-критерій Траскала-Уоллеса
Оцінка зміщення значень досліджуваної ознаки	2 вимірювання на одній вибірці	Метрична Рангова	t-критерій Ст'юдента для залежних вибірок T-критерій Вілкоксона
	3 і більше вимірювання на одній вибірці	Метрична Рангова	ANOVA з повторним вимірюванням χ^2 -критерій Фрідмана
Виявлення відмінностей в розподілі ознаки	При порівнянні емпіричного розподілу з теоретичним	Номінальна Метрична і рангова Номінальна	χ^2 -критерій Пірсона λ -критерій Колмогорова-Смірнова m-біноміальний критерій
	При порівнянні двох емпіричних розподілів	Номінальна Метрична і рангова	χ^2 -критерій Пірсона λ -критерій Колмогорова-Смірнова
Виявлення ступеню узгодженості змін	Двох ознак	Метрична Рангова Рангова	r_p - коефіцієнт параметричної кореляції Пірсона r_s - коефіцієнт рангової кореляції Спірмена τ -Кендала
	Двох ієрархій або профілів	Рангова	r_s - коефіцієнт рангової кореляції Спірмена
Аналіз змін під впливом контрольованих умов	Під впливом одного фактору	Метрична	ANOVA – однофакторний дисперсійний аналіз Фішера
	Під впливом двох факторів одночасно	Метрична	ANOVA – двофакторний дисперсійний аналіз Фішера
Виявлення структури узгоджуваних ознак	Під впливом багатьох факторів одночасно	Метрична	MANOVA – багатовимірний дисперсійний аналіз Фішера Факторний аналіз
		Метрична і рангова Метрична і рангова Номінальна, метрична і рангова Метрична і рангова	

9. Якісний аналіз, формулювання рекомендацій та висновків.

На основі отриманих математичних даних необхідно провести їх **якісний аналіз**, в ході якого виявити:

а) чи спостерігається у результатах якась тенденція, закономірність?

б) чим це можна пояснити (якоюсь теорією, особливістю вибірки і т.п.)?

в) чи знайшла підтвердження висунена гіпотеза?

г) чи необхідно проведення якоїсь консультативної, психопрофілактичної, психокорекційної, психотерапевтичної роботи? (якщо на це питання відповідь позитивна, то необхідно запропонувати відповідні рекомендації).

Під час аналізу слід пам'ятати про наступний важливий момент – **аналіз отриманих результатів не дорівнює їхньому опису**. Тобто якщо студент словами описує (констатує) той чи інший факт («результати вказують на високий рівень тривожності», «більшість опитаних вважають, що вживання алкоголю шкодить здоров'ю») – це не є власне аналізом. Останній передбачає відповідь на питання «Чому був отриманий саме такий результат?», «Чим (якою науковою концепцією) це можна пояснити?».

Оскільки майже усі студентські кваліфікаційні роботи мають прикладний характер, після аналізу отриманих результатів доречно запропонувати **практичні рекомендації**. Вони можуть носити діагностичний, консультативний, корекційний, профілактичний або освітній характер. Відповідно, вони можуть мати різну форму: тренінгова програма з розвитку певних психологічних властивостей, діагностична програма (з психологічного відбору персоналу), комплексна (діагностично-корекційно-профілактична) програма, конспект лекції або іншого навчального заняття для учнів або студентів та ін. Слід пам'ятати, що усі практичні рекомендації повинні мати чіткий та конкретний характер, вони не повинні базуватися на абстрактних порадах типу «слід проводити психокорекційну роботу з тривожними дітьми» або «доречно розвивати комунікативні навички підлітків» (адже тут не вказано, як саме це робити).

Нарешті, за результатами всього дослідження (як теоретичного, так і емпіричного) формулюються **загальні висновки**. Слід пам'ятати, що за своїм змістом та послідовністю висновки повинні відповідати поставленим (у вступі) завданням. Як і останні, усі висновки дослідження повинні бути пронумеровані.

В ході аналізу результатів та формулювання висновків дослідник може припустити **наступні логічні помилки**:

1) *Ототожнення кореляційних та причинно-наслідкових зв'язків.* Прикладом може бути тлумачення зв'язку рівня агресивності та схильності до перегляду бойовиків по телебаченню (глядачі стають агресивними, тому що дивляться бойовики, або агресивні глядачі дивляться, переважно, бойовики).

2) *Наявність “прогалін” у поясненні причинно-наслідкового зв'язку.* Наприклад, може робитись висновок про те, що материнська депривація дітей (нестача материнської турботи) “*призводить до порушень адаптації*”. У даному випадку між цими двома факторами існують проміжні змінні (материнська депривація – формування тривожності, невпевненості, низької самооцінки – труднощі у міжособистісному спілкуванні – соціальна дезадаптація”).

3) *Неправомірне виділення одного фактору як основної причини явища, що досліджується.* З цією помилкою тісно пов'язана інша – так званий *редукціонізм*, тобто приведення всіх аргументів до одного принципу пояснення. Виділяють психологічний редукціонізм – певне явище пояснюється виключно психологічними факторами (наприклад, “*причиною злочинної поведінки є висока агресивність злочинців*”); фізіологічний редукціонізм – в основі пояснення лежать біологічні фактори (“*висока працездатність працівників обумовлена наявністю у них сильної нервової системи*”), соціологічний – коли основними факторами вважаються соціально-культурні, соціально-політичні та соціально-економічні фактори (“*складна соціальна-економічна ситуація в країні призводить до погіршення психічного здоров'я населення*”).

4) *Заміна одного смислового висловлювання іншим.* Наприклад, в ході анкетування більшість студентів дають негативну відповідь на запитання щодо вживання наркотичних речовин. Спираючись на цей результат буде невірно робити висновок про те, що «*більшість опитаних не вживали наркотиків*»; коректнішим буде висловлювання «*більшість опитаних заявило, що не вживали наркотиків*».

10. Оформлення результатів – підготовка тексту відповідної наукової або науково-навчальної роботи (курсова, бакалаврська, магістерська, дисертація), наукової статті, звіту тощо.

1.4. Етапи підготовки кваліфікаційних робіт

Процес підготовки та написання студентом кваліфікаційної роботи містить наступні основні етапи:

№	Зміст етапу
1	Вибір проблеми та теми дослідження. Студент може обрати тему серед варіантів тем, що пропонуються кафедрою, або запропонувати свій варіант. Слід пам'ятати, що сформульована на перших етапах тема може уточнюватись та коректуватись.
2	Консультація з науковим керівником. В ході першої консультації необхідно обговорити наступні питання: - які джерела слід опрацювати в першу чергу? - в чому буде полягати сутність майбутнього емпіричного дослідження? - якою, у цілому, буде структура роботи ? На цьому етапі слід визначити індивідуальний графік роботи та наступних консультацій з керівником.
3	Робота з науковими джерелами, їхнє конспектування, теоретичний аналіз.
4	Написання теоретичної частини роботи, її доповнення.
5	Висування гіпотез майбутнього емпіричного дослідження, вибір методів та методик
6	Передача науковому керівнику чорнового проекту теоретичної частини, уточнення гіпотез та процедури майбутнього емпіричного дослідження
7	Проведення емпіричного дослідження
8	Математико-статистична обробка результатів емпіричного дослідження
9	Якісний аналіз отриманих результатів і написання емпіричної частини роботи
10	Написання практичних рекомендацій
11	Передача науковому керівнику проекту емпіричної частини
12	Написання вступу та загальних висновків
13	Обговорення всієї роботи з науковим керівником. При необхідності – внесення коректив.
14	Підготовка чистового варіанту роботи
15	Подання роздрукованого та електронного варіантів роботи науковому керівнику (для кваліфікаційних робіт – не пізніше, ніж за 15 днів до засідання екзаменаційної комісії)
16	Перевірка роботи на антиплагіат, за необхідності – внесення змін до змісту роботи
17	Підготовка студента до захисту роботи

1.5. Академічна доброчесність при проведенні студентських наукових досліджень

Процес реалізації науково-дослідної роботи студентів повинен базуватись на принципах ***академічної доброчесності***. Згідно Положення НУЧК імені Т.Г.Шевченка «Про академічну доброчесність», останню слід розуміти як сукупність етичних та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та здійснення наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності студентами передбачає:

1) дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

2) самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей), за винятком випадків, коли такі завдання передбачають групову роботу;

3) посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

4) надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Основними формами проявів академічної недоброчесності при підготовці студентами курсових та кваліфікаційних робіт можуть бути плагіат, та фабрикація та фальсифікація.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Фабрикація – вигадкування наукових даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

Фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу або наукових досліджень.

Основними методами попередження академічного плагіату є наведення студентом посилань на усі запозичені з інших джерел

фрагменти тексту. Попередження фабрикації та фальсифікації даних може відбуватися шляхом контролю науковим керівником над процесом та результатами емпіричного дослідження (наприклад, перевірка наявності заповнених анкет, бланків методик, електронних баз даних тощо). Контроль за дотриманням студентами принципів академічної доброчесності виконують, передусім, наукові керівники їхніх курсових та кваліфікаційних робіт, а також завідувачі кафедр на яких виконуються ці роботи.

Перевірка усіх курсових та кваліфікаційних робіт на наявність ознак академічного плагіату передує всім формам публічного розгляду (захисту). Це робиться науковим керівником та науковою бібліотекою НУЧК імені Т.Г.Шевченка за допомогою спеціалізованих комп'ютеризованих програм (Інтернет-сервісів). В останньому випадку, бібліотека надає науковому керівнику офіційну довідку, у якій зазначено обсяг запозичених текстів у роботі. **Слід мати на увазі, що текст, узятий студентом з іншого (більш раннього) джерела, вважається запозиченим навіть у тому випадку, якщо на нього зроблено посилання.**

Стосовно кваліфікаційних робіт з психології в НУЧК імені Т.Г.Шевченка встановлено наступні **норми обсягу запозичених текстів:**

- не більше 40% – для магістерських кваліфікаційних робіт (тобто не менше 60% обсягу роботи повинен складати оригінальний авторський текст студента);
- не більше 50% – для бакалаврських робіт (не менше 50% обсягу роботи повинен складати оригінальний авторський текст).

Розділ II. ОФОРМЛЕННЯ ТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ

- 2.1. Структура наукових робіт з психології
- 2.2. Стилiстичні особливості наукових робіт
- 2.3. Правила оформлення наукових робіт
- 2.4. Захист наукової роботи
- 2.5. Критерії оцінки кваліфікаційної роботи

2.1. Структура наукових робіт з психології

Будь-яка кваліфікаційна робота з психології повинна мати чітку та логічну структуру, яка відповідає поставленим меті та завданням. До конкретних "складових" цих робіт відносяться:

- 1. Титульний аркуш.** На ньому обов'язково вказуються:
 - назва організації, де виконана робота (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка), її підрозділ (факультет, кафедра...);
 - тема дослідження;
 - П.І.Б. студента, номер його академічної групи;
 - П.І.Б. наукового керівника, його вчений ступінь та звання;
 - місто та рік виконання та захисту роботи.

Титул є першим аркушем будь-якої роботи і не нумерується. Приклад оформлення титульного аркушу кваліфікаційної роботи наведений у додатку А.

- 2. Зміст** – містить назви всіх розділів наукової роботи із вказівкою на їх початкові сторінки у самій роботі. План обов'язково повинен мати складну структуру – тобто кожний розділ (глава) поділяється на декілька підрозділів. План завжди знаходиться на наступній за титулом (тобто на 2-й) сторінці і не нумерується. Приклад плану кваліфікаційної роботи наведений у додатку Б.

- 3. Вступ** – містить інформацію про сутність всього дослідження, дозволяє скласти загальне уявлення про нього. Таким чином, вступ є свого роду "візитною карткою" всієї роботи, її анотацією. Вступ курсових та бакалаврських робіт містить наступні елементи (у тексті вони виділяються).

1) *Актуальність теми* – в декількох абзацах необхідно показати важливість та необхідність наукового вивчення обраної теми. Основними факторами актуальності можуть бути наступні:

- тема у цілому недостатньо досліджена у психологічній науці;
- тема відносно добре досліджена західними фахівцями, але не досліджувалась (або мало досліджувалась) у вітчизняній науці (у найбільшій мірі це стосується вивчення соціально-психологічних проблем);
- тема порушує важливі соціальні проблеми (наприклад, розвиток особистості, злочинна поведінка, підвищення продуктивності праці тощо).

2) *Об'єкт і предмет дослідження.*

3) *Мета дослідження* («виявлення закономірностей...», «обґрунтування...», «виявлення зв'язку...», «розробка та апробація...» тощо).

4) *Гіпотези дослідження* (за наявності);

5) *Завдання дослідження;*

6) *Теоретико-методологічна основа дослідження* – вказати на які теорії (і яких авторів) спирається дослідження.

7) *Методи дослідження* – перерахувати використані методи теоретичного, емпіричного дослідження, методи математико-статистичної обробки);

8) *Апробація результатів* (за наявності – вказується на яких наукових заходах було оприлюднено отримані результати);

9) *Структура роботи* – перерахувати всі складові роботи (вступ, розділи, висновки, перелік літератури, додатки) та дати характеристику основним розділам («Перший розділ присвячено...», «У другому розділі висвітлюються...»).

Приклад вступу кваліфікаційної роботи наведений у додатку В.

4. Основна частина – містить розділи (глави) наукової роботи. У кваліфікаційних роботах з психології може бути 1-2 теоретичних розділи (так звана “теоретична частина”) та 1-2 емпіричних розділи (“емпірична частина”).

У теоретичних розділах автор здійснює аналіз наукових джерел по темі дослідження (які напрацювання є у вітчизняній та зарубіжній науці), та, за результатами цього аналізу, робить висновок – які сторони проблеми вивчені кращі, а які гірше, чи є якісь протиріччя між думками дослідниками з приводу окремих питань, в чому їх думки збігаються.

У емпіричних розділах автор обґрунтовує висунені гіпотези (якщо вони є), описує процедуру емпіричного дослідження, вибірку досліджуваних, використані методики, наводить результати статистичного аналізу результатів (таблиці, графіки тощо; якщо їх багато, то доцільно переносити їх у додатки) та результати якісного аналізу. В ході останнього, необхідно з'ясувати, чи простежується в отриманих результатах певна закономірність, чи можна пояснити це якоюсь теорією (або, навпаки, результати суперечать їй), чи підтвердилась висунена гіпотеза (або вона спростована). У емпіричній частині також наводяться практичні рекомендації (якщо це є одним з завдань дослідження).

Приклад опису результатів емпіричного дослідження наведений у додатку Г.

5. Висновки. Не дивлячись на маленький обсяг цього розділу (2-3 сторінки), він, фактично, є головним у всій роботі, оскільки містить найбільш значущі висновки, які були зроблені за результатами теоретичного та емпіричного дослідження. Слід зазначити, що ці висновки не повинні дублювати конкретні (цифрові) результати, оскільки носять узагальнений (але при цьому чіткий) характер. Бажано, щоб структура висновків відповідала поставленим завданням (часто кожний висновок нумерують). Наприкінці висновків автор надає декілька рекомендацій щодо подальшого дослідження цієї теми.

Приклад формулювання висновків наведений у додатку Д.

6. Література. Перелік використаних джерел складається у пронумерованому вигляді в алфавітному порядку (А-Я). Якщо автор використав іншомовні джерела, останні подаються після вітчизняних джерел також у алфавітному порядку (А-Z). Оформлення наукових джерел відбувається за вимогами бібліографічного стандарту ДСТУ 8302-2015 (дивись табл. 4).

7. Додатки. Цей розділ не є обов'язковим у роботі (але, тим не менш, бажаним). Він може містити: 1) певні схеми, малюнки, таблиці великого розміру; 2) бланки використаних анкет та психодіагностичних методик; 3) зразки психомалюнків досліджуваних; 4) проміжні математичні розрахунки, статистичні таблиці.

2.2. Стилістичні особливості наукових робіт.

Мова всіх наукових робіт має свої стилістичні особливості, що склались під впливом академічної (наукової) субкультури. Найбільш характерними особливостями даного стилю виступають наступні:

1. **Насиченість термінами** – заміна буденних, «життєвих» понять науковими термінами. Приклади заміни одних понять іншими наведені нижче:

Буденний стиль	Науковий стиль
... Переживання та почуття людей, що брали участь у дослідженні...	... Емоційний стан досліджуваних...
... Розумний...	... Інтелектуально розвинений...
... Дані не викликають сумніву...	... Надійні та валідні результати...

Поряд з тим, у наукових роботах не повинно бути професійних жаргонізмів (понять, які використовуються лише у вузькопрофесійному середовищі). Тому замість словосполучення «був проведений Векслер» слід писати «була використана шкала інтелекту (тест Д. Векслера)».

2. **Відсутність емоційних мовних виразів.** Науковий текст завжди відрізняється певною «сухістю», йому не властиві емоційні словосполучення типу «хто б міг подумати, що будуть такі результати?» або «Це дуже цікаві дані!».

3. **Використання великої кількості іменників з абстрактним значенням.** Науковий текст містить багато слів типу «дослідження», «вивчення», «аналіз», «розгляд» тощо.

4. **Логічна послідовність, цілісність та пов'язаність тексту.** Науковий текст, за своєю суттю, це сукупність певних положень, за допомогою яких доводяться (обґрунтовуються) наступні положення. Це досягається за допомогою словосполучень, які вказують на :

- послідовність розвитку думки – «спочатку...», «по-перше..., по-друге...», «перед усім...» тощо;
- причинно-наслідкові зв'язки – «у зв'язку з цим...», «внаслідок цього...», «саме тому...».
- перехід від однієї думки до іншої – «звернемось до...», «розглянемо...», «зупинимось на...», «перш ніж перейти до...».
- висновок, результат – «таким чином», «у заключенні слід відзначити...», «все це дозволяє зробити висновок...».

5. **Безособовість.** Наукове мовлення, в основному, має характер безособового монологу. Тому, наприклад, замість виразу «я отримав результати...» пишуть «були отримані результати». Коли автору

роботи необхідно вказати на себе, то замість займенника «я» прийнято використовувати «ми» («нами було проведено дослідження...»), або позначати себе у 3-й особі («автор вважає що...»).

6. **Ясність, точність, зрозумілість тексту** – відсутність невизначених малозрозумілих словосполучень типу «окремі фактори...» (які саме?), або логічних помилок («більша половина досліджуваних...»). Не треба без необхідності вживати іноземні слова, які дублюють рідну мову («індиферентне ставлення» замість «байдужого»). Виключенням є ті випадки, коли використання слів іноземного походження є загальновизнаним у науці («виявлена кореляція», «рівень чутливості» тощо). У науковому тексті (як і будь-якому іншому) не повинно бути тавтологій, наприклад «15 осіб досліджуваних», «стресова напруга» тощо.

7. **Лаконічність тексту** – відсутність багатослів'я, зайвих слів («замірений коефіцієнт інтелекту...»).

8. **Об'єктивність тексту** – повинні бути вказівки на джерело тієї чи іншої думки, факту – «за свідченням дослідника...», «за даними...», «як вважають...», «на нашу думку...» тощо.

9. **Велика кількість виразів з використанням пасивної форми** – «були отримані дані...», «ця проблема аналізувалась...» (замість «дослідник отримав результати...», «вчений аналізував проблему...»). Це дозволяє сконцентрувати увагу перед усім на об'єкті та предметі дослідження, а не на суб'єкті-досліднику (хоча останнє іноді є необхідним).

2.3. Правила оформлення наукових робіт

До усіх наукових робіт висуваються певні вимоги стосовно їх оформлення. Ряд цих вимог є універсальними та загальноприйнятими, а деякі торкаються лише наукових робіт з психології.

Загальні вимоги:

1) Наукова робота виконується на стандартних білих аркушах паперу формату А4 (210 x 297 мм). Вона друкується 1,5-м інтервалом стандартним шрифтом (14-й розмір, Times New Roman).

2) Стандартні поля аркушу складають: верх та низ – по 20 мм, ліве поле – 30-35 мм, праве – 10-15 мм.

3) Заголовки структурних частин («Зміст», «Вступ», «Розділ...», «Висновки», «Література», «Додатки») друкуються великими літерами посередині аркушу. Заголовки підрозділів друкуються маленькими літерами (крім першої). Наприкінці заголовку крапка не ставиться.

4) Кожна структурна частина наукової роботи починається з нової сторінки (але не підрозділи).

5) Всі сторінки (крім титулу та змісту) повинні бути пронумеровані. Номер сторінки виставляється арабськими цифрами в правому верхньому кутку сторінки, без крапки після номеру сторінки.

6) Всі розділи та підрозділи основної частини повинні бути пронумеровані – “Розділ I”, “1.1...” тощо. Такі частини, як “Вступ”, “Висновки”, “Перелік використаних джерел”, “Додатки” не нумеруються.

7) Всі схеми, таблиці, малюнки, графіки, формули повинні бути пронумеровані та підписані.

8) При використанні інших джерел повинні бути посилання – у квадратних скобках у тексті вказується номер джерела згідно списку літератури, наприклад “згідно концепції З. Фрейда... [10]”. Якщо наводиться цитата, то вказується і сторінка – [10, С.12].

9) Перелік використаних джерел оформлюється згідно діючих бібліографічних вимог (на даний час це ДСТУ 8302-2015). Приклади бібліографічного опису джерел наведені у табл. 4.

Таблиця 4.

Приклади бібліографічного оформлення джерел

Джерело	Приклад оформлення
Книга (монографія, підручник, посібник)	Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1977. 304 с. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с. Скок А. Г., Ющенко І. М. Психологічна служба школи: навчальний посібник. Київ, 2013. 240 с. Проблеми психологічної безпеки сучасної молоді: монографія / За наук. ред. О. Ю. Дроздова. Чернігів: Десна-Поліграф, 2019. 244 с.
Багатотомне видання	Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Москва: Педагогика, 1982. Т. 2. 504 с.
Словники	Психология личности: словарь-справочник / Под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Киев: Рута, 2001. 320 с.
Розділ книги	Дроздов О. Ю. Булінг як чинник небезпеки освітнього простору. <i>Проблеми психологічної безпеки сучасної молоді</i> : монографія / За наук. ред. О.Ю.Дроздова. Чернігів: Десна-Поліграф, 2019. С. 145-162.
Статті у наукових жур- налах, збірних працях наукових праць	Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. <i>Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка</i> . 2002. Вип. 11 (серія «Психологічні науки»). С.128 – 132.
Тези доповідей у матеріалах	Дроздов О.Ю. Психологічна безпека вітчизняної молоді у регіональному вимірі. <i>Соціалізація і ресоціалізація особистості в</i>

конференції	<i>умовах сучасного суспільства: матеріали VI Міжнар. науково-практ. конференції (8-9 листопада 2018 р.) / За заг. ред. О. І. Власової, Н. М. Дембицької, Я. Г. Запеки. Київ, 2018. С. 49-50.</i>
Автореферати дисертацій	Скок А. Г. Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2007. 20 с.
Дисертації	Дроздов О. Ю. Психологія масової геополітичної свідомості: дис. ... докт. психол. наук: 19.00.11. Київ, 2016. 494 с.
Інтернет-джерело	Дроздов А.Ю. Агрессивность как системное свойство личности. <i>Вестник Полоцкого государственного университета. Серия Е «Педагогические науки».</i> 2019. № 15. С.36-43. URL: https://elib.psu.by/bitstream/123456789/24250/1/%d0%94%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%b4%d0%be%d0%b2_2019-15.pdf (дата звернення 10.12.2020).

10) Всі додатки повинні бути пронумеровані або позначені літерами (Додаток А, Б, В ...; або А1, А2, Б1, Б2 ...) та підписані.

Вимоги до психологічних робіт:

1) Всі вжиті вузьконаукові терміни (*«гіперкінетичний синдром», «психосемантичний простір»* тощо) повинні мати визначення у тексті.

2) Повинна бути чітка інформація про досліджуваних: їхня кількість, стать, вік, соціальний статус тощо.

3) Повинні вказуватись всі використані методи та методики. Якщо використовується відома стандартна методика (наприклад, 16-факторний опитувальник Кеттела), дається лише її короткий опис; якщо ж у дослідженні були використані новітні, маловідомі або авторські методики, їх необхідно детально описати.

4) У емпіричних розділах повинні наводитись дані статистичної обробки результатів (*«20% досліджуваних»* замість *«12 осіб з 60»*). Крім цифрових даних у тексті повинні наводитись таблиці або графіки (гістограми, полігони частот тощо).

2.4. Захист наукової роботи

Захист наукових робіт проходить відповідно до стандартних вимог. Захист курсової роботи проходить перед комісією, до якої входять викладачі певної кафедри. Стандартна процедура захисту включає виступ студента та відповіді на питання членів комісії.

Захист кваліфікаційних робіт є формою підсумкової атестації

(т.зв. «державного іспиту»), проходить перед членами Екзаменаційної комісії (ЕК) і має дещо складнішу процедуру. Остання містить наступні етапи:

1. Виступ студента перед членами ЕК. Оптимальний час виступу складає 8-10 хвилин. За цей час у своїй доповіді необхідно висвітлити наступні моменти:

- тема наукової роботи та її актуальність;
- мета, завдання, гіпотези, об'єкт та предмет дослідження;
- структура роботи та коротка характеристика основних розділів;
- опис процедури емпіричного дослідження та його основні результати;
- основні висновки.

Типовими помилками студентів під час виступу є: детальний переказ теоретичних розділів і, як наслідок, перевищення часового ліміту; переказ змісту теоретичної частини роботи; занадто детальний переказ результатів емпіричного дослідження, багато цифр, які члени ЕК не встигають осмислити.

Щоб підвищити ефективність виступу, доцільно до захисту своєї роботи підготувати наочний матеріал. Це можуть бути роздруківки (плакати) з таблицями, графіками або схемами, або відеопрезентація.

2. Питання членів ЕК до автора роботи та його відповіді. У більшості випадків питання стосуються:

- пояснення отриманих результатів;
- пояснення практичної цінності результатів;
- обґрунтування вибору методів та методик дослідження;
- обґрунтування теоретичної основи дослідження.

При відповідях на ці та інші питання бажано дотримуватись наступних правил:

- не втрачати самовладання, якщо питання містить зауваження (ідеальних робіт не існує та не може існувати в принципі);
- відповідати спокійно, впевнено, не боятись висловлювати власну точку зору (поряд з тим, не грубити членам ЕК);
- якщо задане питання або зауваження не відповідає меті та завданням роботи, заявити про це.

3. Оголошення нормативних документів щодо студента та його роботи. Після виступу студента, голова (або секретар ЕК) зачитує висновок наукової бібліотеки щодо перевірки роботи на антиплагіат, відгук наукового керівника (при його відсутності; якщо керівник роботи присутній на захисті – він виступає сам) та рецензію

(у якій відображено позитивні та негативні сторони роботи, дається рекомендація щодо її оцінки).

4. Прикінцеве слово автора. При бажанні студенту може бути надано прикінцеве слово. У ньому бажано відповісти на зроблені зауваження (або обґрунтувати свою точку зору), висловити подяку науковому керівнику.

2.5. Критерії оцінки кваліфікаційної роботи

Загальні вимоги до курсової роботи:

- ґрунтовне висвітлення теоретичних аспектів теми, що досліджується;
- повний та об'єктивний аналіз найбільш відомих джерел з теми курсової роботи;
- точний опис апробації, умов проведення експериментів, а також їх результатів;
- аргументованість висновків, обґрунтованість пропозицій і рекомендацій;
- використання (доречно) актуальних статистичних даних;
- використання (доречно) таблиць, графіків, діаграм, схем тощо;
- відповідність структури основного тексту кінцевому варіанту заголовків змісту;
- логічне і лаконічне викладення змісту всередині всіх частин (розділів, пунктів);
- використання відповідної до характеру курсової роботи уніфікованої термінології, скорочень тощо;
- виважена критика опонентів;
- правильне оформлення роботи.

Критерії оцінки бакалаврських та магістерських робіт

При оцінці **теоретичної частини** роботи:

1. Актуальність і новизна вивченої проблеми з наукової і практичної точки зору.
2. Правильний опис методологічного апарату дослідження: предмету, об'єкту, мети, завдань, новизни дослідження.
3. Вміння пошуку необхідних джерел інформації, обсяг вивченої літератури з проблеми.
4. Повнота висвітлення головних аспектів проблеми в огляді літератури.

5. Вміння відібрати суттєву інформацію, необхідну для повного висвітлення досліджуваної проблеми в теоретичній частині роботи.
6. Аналітичність, логічність і послідовність в розкритті теми.
7. Здатність до узагальнення та формулювання висновків в огляді наукової літератури.
8. Стилiстично правильне і грамотне оформлення реферативної частини роботи.
9. Правильне оформлення наукової роботи.

При оцінці **емпіричної частини** роботи:

1. Правильний опис методичного апарату: актуальності, мети, завдань, гіпотез, новизни емпіричного дослідження.
2. Адекватність методів і методик завданням дослідження.
3. Обсяг роботи із збору емпіричного матеріалу, що визначається кількістю методик (та їх трудомісткістю), а також чисельністю вибірки досліджуваних.
4. Повнота опису плану, організації і методів проведення дослідження.
5. Повнота представлення результатів дослідження.
6. Представлення методів кількісної та якісної обробки даних дослідження, використання методів математичної обробки даних.
7. Переконаливість аргументації і доказовість висновків дослідження.
8. Повнота висновків дослідження.
9. Якість інтерпретації результатів дослідження.
10. правильне використання наукової стилістики при описі емпіричного дослідження і грамотне оформлення наукової роботи.

При оцінці опису **розробки в галузі практичної психології**:

1. Правильний опис методичного апарату розробки в галузі практичної психології: її актуальності, мети, завдань, новизни.
2. Адекватність методів і методик практичної психології завданням дослідження.
3. Володіння процедурою розробки (або адаптації) методики практичної психологічної роботи.
4. Володіння методами психодіагностики, консультування, психотерапії, корекційної, розвиваючої психологічної роботи або роботи з психопрофілактики і психологічної просвіти.

5. Обсяг практичної психологічної роботи, виконаної студентом, що визначається кількістю методик (їх трудомісткістю), а також чисельністю вибірки.
6. Повнота опису організації і проведення практичної роботи, характеристика новизни і специфіки розробленої методики практичної психологічної роботи.
7. Повнота опису результатів практичної психологічної роботи.
8. Кількісна і якісна обробка результатів.
9. Аналіз ефективності проведеної практичної психологічної роботи, її інтерпретація, переконливість аргументації.
10. Повнота висновків щодо її апробації, опис можливостей та обмежень у впровадженні, рекомендації щодо її використання.

Загальні критерії оцінки кваліфікаційної роботи

Оцінка **“відмінно”** (90-100 балів, А) ставиться, якщо тема роботи розкрита повністю, робота виконана самостійно, містить аналіз практичних і наукових проблем. Представлений матеріал свідчить про глибоке розуміння автором питань, що розглядаються. Виклад матеріалу відзначається логічною послідовністю. В роботі присутній повний та грамотний опис методичного інструментарію, результатів емпіричного дослідження (за виключенням теоретичних робіт), використані адекватні математико-статистичні методи обробки результатів, наявні ілюстративно-аналітичні матеріали (таблиці, діаграми, схеми тощо). В роботі наявні посилання на літературні джерела, наведені висновки. Робота оформлена акуратно, у відповідності до бібліографічних вимог. На її захисті зроблена змістовна доповідь, надані повні відповіді на всі питання членів ЕК щодо змісту роботи.

Оцінка **“добре”** (75-89 балів, В або С) ставиться, якщо розкритий основний зміст роботи, робота виконана переважно самостійно, містить аналіз практичних і наукових проблем. Представлений матеріал свідчить про глибоке розуміння автором питань, що розглядаються. Виклад матеріалу відзначається логічною послідовністю. В роботі присутній грамотний опис методичного інструментарію, результатів емпіричного дослідження (за виключенням теоретичних робіт), використані математико-статистичні методи обробки результатів, наявні ілюстративно-аналітичні матеріали (таблиці, діаграми, схеми тощо). В роботі наявні посилання на літературні джерела, наведені висновки. Є недоліки, що не носять принципового характеру. Робота оформлена акуратно, у

відповідності до нормативних вимог. На її захисті зроблена змістовна доповідь, надані відносно повні відповіді на питання щодо змісту роботи.

Оцінка **“задовільно”** (60-74 бали, E або D) ставиться, якщо тема роботи розкрита частково, не всі питання викладені достатньо глибоко, є порушення логічної послідовності. Є недоліки в описі методичного інструментарію, результатів емпіричного дослідження (за виключенням теоретичних робіт). Обмежено використовуються ілюстративно-аналітичні матеріали (таблиці, діаграми, схеми тощо), не зовсім коректно зроблено посилання на літературні джерела. Робота оформлена з певними порушеннями нормативних вимог. Під час захисту надані відповіді не на всі питання.

Оцінка **“незадовільно”** ставиться, якщо не розкрита тема роботи. Робота виконана не самостійно, має описовий характер. Її матеріал викладений неграмотно, без логічної послідовності, використання ілюстративно-аналітичного матеріалу, посилань на використані джерела. Відсутнє емпіричне дослідження (за виключенням теоретичних робіт). Робота оформлена з грубим порушенням вимог, містить ознаки академічної недоброчесності.

П Е Р Е Л І К ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білуха М. Методологія наукового дослідження. Київ, 2002.
2. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень із психології: навчальний посібник. Київ, 2008.
3. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. Санкт-Петербург, 2004.
4. Карандашев В. Н. Квалификационные работы по психологии: реферативные, курсовые и дипломные. Москва, 2002.
5. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень. Київ, 2003.
6. Наследов В. А. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Санкт-Петербург, 2004.
7. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник / За ред. А. Є. Конверського. Київ, 2010.
8. Положення про академічну доброчесність в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (від 26.12.2019 р.). URL: <https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbBL-VH/view>
9. Положення про випускню кваліфікаційну роботу (проект) в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (від 25.04.2018 р.). URL: https://drive.google.com/file/d/1q1_OT80QhMxZrXgctfFh-DPBMNR5aTg2/view
10. Положення про екзаменаційну комісію Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (від 25.04.2018 р.). URL: https://drive.google.com/file/d/1iGmPHf0IRFQ_B_qCUpxxADfJ7d2q06Y9/view
11. П'ятницька-Познякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навчальний посібник. Київ, 2003.
12. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург, 1996.
13. Скок М. А., Дроздов О. Ю., Данильченко Т. В., Скок А. Г. Кваліфікаційні роботи з психології: курсова, бакалаврська, дипломна, магістерська. Методичні рекомендації для студентів. Чернігів, 2007.

ДОДАТКИ

Додаток А1

Приклад титульного аркушу кваліфікаційної роботи

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «бакалавр»
на тему
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ
АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Виконав:
студент IV курсу, 41 групи
Василенко Олена Сергіївна

Науковий керівник:
Павленко Павло Іванович,
канд. психол. наук, доцент

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК _____

Чернігів
2019

Приклад зворотного боку титульного аркушу
кваліфікаційної роботи

Студент(ка)	_____	_____
	Підпис	П.І.Б.
Наук. керівник	_____	_____
	Підпис	П.І.Б.
Рецензент	_____	_____
	Підпис	П.І.Б.

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол № _____ від «_____» _____ 2019 року. Студент(ка) допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____

Приклад плану (змісту) кваліфікаційної роботи на тему
«Соціально-психологічні чинники агресивної поведінки молоді»

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічний аналіз феномену молодіжної агресії та його соціально-психологічних чинників	
1.1. Агресія та агресивність	5
1.2. Специфіка молодіжної агресії	9
1.3. Соціально-психологічні чинники агресії молоді	15
Розділ 2. Емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників молодіжної агресії	
2.1. Методика та процедура дослідження	21
2.2. Отримані результати та їх аналіз	24
2.3. Практичні рекомендації з профілактики агресії серед молоді	29
Висновки	33
Перелік використаних джерел	35
Додатки	38

Приклад вступу кваліфікаційної роботи на тему:
«Соціально-психологічні чинники агресивної поведінки молоді»

Актуальність теми. Обрану нами тему дослідження можна вважати актуальною з наступних причин. По-перше, проблема агресії та агресивності людини сама по собі виступає однією з актуальних проблем психологічної науки. Вона пов'язана з широким колом проблем, починаючи від звичайних побутових міжособистісних конфліктів і закінчуючи насильницькою злочинністю та війнами. По-друге, зі всього кола проблем людської агресії найважливішою можна вважати проблему агресії дітей та молоді, оскільки саме в цьому віці закладається «психологічний фундамент» особистості. По-третє, з багатьох чинників агресії саме соціально-психологічні зумовлюють формування та поширення цього явища у суспільних масштабах. Отже, дана тема має як наукову, так і практичну значущість.

Об'єктом дослідження виступає феномен агресії.

Предметом дослідження є соціально-психологічні чинники формування та поширення агресивної поведінки в молодіжному середовищі.

Метою дослідження є виявлення специфіки прояву соціально-психологічних чинників агресивної поведінки серед сучасної молоді.

Згідно з поставленою метою та висуненими гіпотезами було визначено **основні завдання дослідження**:

- 1) Теоретичний аналіз феноменів агресії в цілому та молодіжної агресії зокрема.
- 2) Організація та проведення емпіричного дослідження серед різних груп сучасної молоді.
- 3) Проведення статистичного та якісного аналізу отриманих результатів.
- 4) Розробка практичних рекомендації щодо профілактики насильства в молодіжному середовищі.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали концептуальні положення вітчизняних дослідників (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, Б. Ломов, С. Максименко, С. Рубінштейн) щодо формування особистості, та положення ряду зарубіжних науковців (Ю. Антонян, Е. Аронсон, А. Бандура, Л. Берковіц, Д. Доллард, С. Кудрявцев, Н. Левітов, Д. Майерс, Р. Мергтон, Н. Міллер, А. Реан, Е. Фромм та ін.) про чинники формування агресії та агресивності.

Методи дослідження. В ході дослідження було використано комплекс теоретичних (аналіз, узагальнення, класифікація), емпіричних (анкетування, психодіагностичне опитування) та математико-статистичних (аналіз середніх значень, міри статистичної вірогідності відмінностей, кореляційний аналіз) методи.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (25 найменувань) та додатків. У першому розділі наведено результати теоретичного аналізу проблеми, проаналізовано сутність феноменів агресії та агресивності, описано специфіку молодіжної агресії, її соціально-психологічні чинники. У другому розділі міститься опис процедури емпіричного дослідження, отримані результати, їхній аналіз та практичні психопрофілактичні рекомендації. Загальний обсяг роботи становить 40 сторінок.

Приклад опису та аналізу результатів емпіричного дослідження
(фрагмент емпіричної частини роботи на тему
«Соціально-психологічні чинники агресивної поведінки молоді»)

Таблиця 2.

Середні значення показників опитувальника Басса-Перрі
у групах досліджуваних

Шкала	Підлітки (13-14 років)	Юнаки (17-18 років)
Фізична агресія	33,2	23,2
Гнів	26,7	20,5
Ворожість	22,4	21,7

... Порівняння результатів двох вікових груп молоді (підлітки та юнаки) дає змогу побачити дві тенденції. По-перше, за двома шкалами опитувальника («Фізична агресія» та «Гнів») підлітки мають більш високі значення агресивності, ніж юнаки. Це можна вважати логічним, адже внаслідок гормональної перебудови організму в підлітковому віці має місце емоційна неврівноваженість, відносно слабкий емоційно-вольовий самоконтроль, певна схильність до девіантних вчинків. Фізична агресія підлітків часто пов'язана з впливом емоційних механізмів, втратою самоконтролю. У той же час показники за шкалою «ворожість» у представників підліткової та юнацької груп майже не відрізняються, і знаходяться у межах статистичної норми. Це дозволяє нам зробити висновок про те, що основний акцент у психопрофілактичній та психокорекційній роботі з підлітками повинен бути зроблений на розвиток в них навичок емоційно-вольової саморегуляції...

*Приклад формулювання висновків
(висновки кваліфікаційної роботи на тему
«Соціально-психологічні фактори агресивної поведінки молоді»)*

Результати проведених теоретичного та емпіричного дослідження дозволяють дійти наступних висновків.

1. Агресію слід визначити як поведінку, яка спрямована на навмисне заподіяння шкоди іншій живій істоті. При цьому, необхідно розрізняти феномени агресії (як поведінки, певних дій) та агресивності (як особистісної риси, схильності до агресивної поведінки). У сучасній психології розглядають два основні механізми формування агресивної поведінки – як результату соціального наuczіння особистості та впливу фрустраційних чинників.

2. Молодіжна агресія має певні особливості, зокрема імпульсивність та емоційна забарвленість, поширеність групових форм агресії тощо. Соціально-психологічними чинниками агресивної поведінки сучасної молоді виступають: вплив сім'ї (склад, взаємовідносини між батьками, стиль виховання дітей), мас-медіа (перегляд агресивної телепродукції), групи однолітків (молодіжна субкультура), а також певні ситуативні чинники (специфічні конфліктні ситуації міжособистісної та міжгрупової взаємодії, що провокують агресію, соціально-економічна ситуація тощо).

3. Має місце зв'язок між дією певних соціально-психологічних чинників агресивної поведінки молоді та окремими демографічними та особистісними характеристиками індивіда, зокрема статтю та типом особистості. Зокрема було з'ясовано, що дія таких чинників агресії, як часті конфлікти між батьками, стиль виховання, економічні труднощі та конфліктні соціальні ситуації пов'язані зі статтю індивіда. Тип особистості, у свою чергу, корелює з дією наступних чинників: часті конфлікти між батьками, зловживання батьками алкоголем, стиль виховання, вплив групи однолітків, телефільми, яким надається перевага, наявність економічних проблем та певних соціальних (конфліктних) ситуацій.

4. Одним зі шляхів попередження поширення насильства серед молоді може виступати розробка та впровадження у психолого-педагогічну практику спеціальних освітньо-профілактичних програм розвитку емоційно-вольової саморегуляції, емоційного та соціального інтелекту тощо.

У подальших дослідженнях, на наш погляд, слід детальніше дослідити ті соціально-психологічні чинники агресивної поведінки, дія яких зростає у сучасному суспільстві (вплив мас-медіа, соціально-політична напруженість тощо).

Навчально-методичне видання

ДРОЗДОВ
Олександр Юрійович

СКОК
Алла Георгіївна

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ З НАПИСАННЯ
КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ
ІЗ ПСИХОЛОГІЇ**

Видання 2-ге, доповнене та виправлене

Комп'ютерний набір – *О. Ю. Дроздов*